

NILS ANDRÉN:

Demokrati i kris

70-talets reaktion mot centralistisk demokrati och "kulturrevolutionen" i Västeuropa ledde till en omfattande experimentverksamhet i jämlikhetens och medinflytandets tecken. Detta har bidragit till att etablera det svenska samhället på en för hög konsumtionsnivå. Det utmärkande för den svenska demokratiska modellen är polariseringen. I dess ställe behöver vi en så bred samling över blockgränserna att åtminstone de två starkaste partierna ingår i regeringen, anser professor Nils Andrén.

En demokrati som har upphört att verka som ett effektivt ekonomiskt och rättvist socialt system och som för flertalet medborgare inte fungerar som ett system vilket de uppfattar sig som aktiva och meningsfulla delar är en demokrati i kris.

För omkring 20 år sedan samlades en grupp politiker, kommunalmän och samhällsvetare på Biskops-Arnö för att diskutera ämnet "demokratins effektivitet". Enligt det då dominerande synsättet gällde frågan främst de demokratiska institutionernas förmåga att fatta och genomföra "effektiva" beslut. Detta var en naturlig inställning, inte minst från expansionsglada borgarråd under det optimistiska 1960-talet.

Syftet med diskussionen var dock också så att försöka lyfta fram en annan aspekt. Den gällde demokratins – det svenska demokratins – effektivitet som demokratiskt system. Bakom denna vinkling låg de långsamt framväxande farhågorna för att de centraliserande krafterna på olika nivåer i det svenska demokratiska systemet kunde skada demokratins livsnerv, dess effektivitet som instrument för folkligt inflytande och medverkan, för kontakt och kontroll. Samhällsforskarna berikade språket med "participation" för att slippa säga något så banalt som delaktighet och politikerna började så småningom bekymra sig för "gräsrotterna".

Reaktionen mot centralistisk demokrati
Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet växte en reaktion fram mot den centralistiska demokrati som hade satt sin prägel på stora delar av Sveriges samhällsliv, i rikspolitik, i kommun-

självstyrelse, i fackföreningsrörelse och ekonomiska organisationer. "Kulturrevolutionens" verkningar i Västeuropa bidrog också hos oss till att den starka ekonomiska utvecklingen åtföljdes av en omfattande experimentverksamhet i jämlikhetens och medinflytandets tecken. Den materiella effektiviteten togs för given, samhällets resurser tycktes oförstörbara och utrymmet för experiment därmed också praktiskt taget obegränsat. Samtidigt blev effektivitet, framåtanda och lönsamhet i många mediastarka kretsar tvivelaktiga företeelser – och många politiker och opinionsledare som borde ha begripit bättre duckade feget, med demokratisk "lyhördhet" som legitimation.

Alla reagerade naturligtvis inte på detta sätt. Men tillräckligt många gjorde det för att, i demokratisk ordning, driva politiken i en sådan riktning. Somliga följde med av övertygelse, andra av bekvämlighet, de flesta av oförstånd. Det visade sig vara en föga lyckosam riktning. De ekonomiska jämlikhetssträvandena och en godhjärtad men släpphänt generositet från politikerna bidrog till att etablera det svenska samhället på en högre konsumtionsnivå än det kunde bära upp. Vår egen dumhet och ogynnsamma världshändelser ändrade de ekonomiska förutsättningarna för "världens rikaste land", som vi ibland under åberopande av någon därför lämpad statistik har kallat oss.

Ekonomisk obalans

I god storsvensk stil fortsatte vi dock alltför länge att leva som om nästan ingenting hade hänt. Jämlikhet och social

rättvisa spelas ut så snart som något gruppintresse naggas i kanten av en alltför långsamt och halvhjärtat genomförd omställning av vår konsumtion till bättre överensstämmelse med våra resurser. De politiska kriserna kring sparförslag handlar om bagateller i jämförelse med de problem som vi måste lösa för att klara oss som välfärdsstat och demokrati. Med kuslig snabbhet bygger vi upp en ny faktor som på sikt ytterligare undergräver välstånd och förutsättningar för återhämtning – en stor skuldsättning och en outhärdlig räntebörda. På sådana ränteskulder kan varken vi själva eller våra barn eller barnbarn yrka avdrag!

Slutsats: När vi diskuterar demokratin och hoten mot denna måste vi ägna större uppmärksamhet åt skälen till vår oförmåga att ta vår situation på allvar och att ta tillräckligt kraftiga tag för att på nytt nå ekonomisk balans. Teoretiskt – men bara teoretiskt – är problemet mycket enkelt. Det finns i princip två vägar till balans. Den ena är att öka folkhushållets inkomster till den nivå som vi har svårt att överge som konsumenter. Den andra är att skära ner konsumtionen till den nivå som vi genom våra arbetsinsatser och internationella konkurrenskraft kan göra rätt för. Den första utvägen verkar politiskt tilltalande men ekonomiskt orealistisk – och passar därför oppositionen. Den andra brännmärks som "svångremspolitik". Alla regeringar har sedan krisens början vacklat mellan de båda – och inte lyckats riktigt med något.

Det finns många diagnoser, mer politiska än vetenskapliga, men få recept som baseras på en klar insikt om vårt faktiska dilemma. Debatten dribblar bort

problemen i principer och ideologier. Somliga menar att blandekonomin har kört fast i ett trask av byråkrati och kvasisocialism. Liberalismens principer har blivit mera munväder än realiteter. Andra menar tvärtom att botemedlet heter mera socialism, rent av att dagens svårigheter är kapitalismens kris eller bankrutt. Sedan länge koncentreras en stor del av den ekonomisk-ideologiska dialogen till de snart odödliga motsättningarna kring löntagarfonderna.

Polariseringen

Fondfrågan illustrerar på ett slående sätt ett utmärkande drag för den svenska demokratiska modellen: polariseringen. Dagens tillämpning ligger långt ifrån det som en gång uppfattades som karakteristiskt för medelvägens land: upplysta kompromisser, "Saltsjöbadsanda". Formellt var väl det svenska systemet polariserat också under 1930-talet och de närmast följande årtiondena. Skillnaden är inte desto mindre påtaglig. Delvis betingades den av personfrågor. De dominerande ledarna var mera samförståndspolitiker än konfrontationspolitiker. Den faktiska polariseringen doldes också på andra sätt – först av krismedvetande, därefter av beredskapsanda och under de goda efterkrigsåren av en allt tjockare välfärdsridå. Parterna köpte fred på den stora produktionens bekostnad. Felet var att detta spel fick fortsätta alltför länge. Ingen ville eller kunde bromsa i tid; det var ju fult att vara "reaktionär".

Nu är ridån bortriven. Nu ställs åter större krav på alla demokratiska aktörer om den svenska demokratin skall fungera effektivt – i båda bemärkelse. På

arbetsmarknaden kan man ibland spå tecken till en ökande tillnyktring. Men läget är alltså instabilt och signalerna långt ifrån entydiga. Ledarna verkar fortfarande mindre realistiska än deras medlemmar. Makt- och prestigekamp mellan och inom organisationerna kan åter leda till svåra bakslag. Mindre nyckelgrupper utnyttjar hänsynslöst sin outhärlighet i samhället. De försvarar därigenom en bred uppslutning kring nödvändiga kompromisser. För många organisationsmedlemmar blir konflikter mellan facklig lojalitet och det sunda förnuftet svår att uthärda.

Den svagaste punkten ligger dock på den politiska sidan. Den permanenta konflikten mellan arbetsmarknadsorganisationerna och de formella makthavarna – regering och riksdag – kan ligga latent och tämligen ofarlig under ekonomiska expansionsskeden. Under kärna ekonomiska förhållanden, med en svag regering som ängsligt skelar mellan höger och vänster, blir de politiska organisationens svaghet uppenbar och farlig.

Jämnstarka block

Inte heller på den politiska sidan har förmodligen sett några större förändringar ägt rum. Svensk politik har sedan mycket länge varit präglad av två ungefär jämnstarka block, av vilka det ena varit splittrat i tre delar med stora och permanenta svårigheter till inbördes samarbete. Vänstersidan hade under sin långa dominansperiod fördelen både av stark sammanhållning – kommunisternas roll har nästan alltid varit marginell – och av den borgerliga trepartigruppens inbördes avundsjuka och bristande enighet.

gens svenska demokrati är högst impopulärt, och ibland censureras, måste det sägas och upprepas, intill dess att tillräckligt många inser att det är riktigt: Vi måste – för en tid som inte får bli för kort – dämpa polariseringen. Vi måste släppa extrema krav på systemförändrande och splittrande samhällsomdaningar. Det är nödvändigt att samla alla krafter i det svenska samhället kring ett krisprogram präglad av en realistisk syn på samhällets behov och förmåga. Vi måste gemensamt göra den läckande svenska samhällsskutan sjövärdig. Än så länge grälar vi dessvärre inte bara om hur djupt skutan skall få sjunka innan alla pumpar sätts igång utan också om hur pumparna skall vara konstruerade. Minst sex år har konstruktionsdebatten pågått. Resultat – halvhjärtade experiment och halvdana resultat.

En krisduglig demokrati måste kunna mobilisera samverkan och gemenskap. Målet måste vara att finna en bärkraftig kompromiss mellan kraven på jämlikhet och nödvändigheten av dynamik som kan lyfta landet ur krisen. Om så inte sker, snart, blir resultatet en bestående kris inte bara för ekonomin utan för själva demokratin.

Många tecken tyder på att det nuvarande kristillståndet inte är snabbt övergående, vare sig hos oss eller i den omvärld, av vilken vi är starkt beroende. Vi borde därför utan dröjsmål enas om sådana institutionella arbetsformer som också på längre sikt underlättar samstämmighet och motverkar rituell polarisering och förlamande splittring. Elis Håstad (Svensk tidskrifts redaktör under 1940-talet) var förespråkare för "en permanent samlingsregering". Förebilden

var Schweiz men inspirationen också krigsårens nationella samling. 1940-talets debatt om samlingsregeringen som politisk arbetsform borde tas upp på nytt. Vanligen avfärdas alla ansatser i den riktningen med en hänvisning till att samlingsregering är bra i krig men under andra förhållanden förkastlig. Det är en felaktig, rent av lättsinnig argumentering. Politisk samling borde vara självklar i alla situationer då grunderna för vår demokratiska värdegemenskap är hotade. Hotet mot vår välfärd – på såväl ekonomiskt som politiskt område – är i dag främst ekonomiskt men lika verkligt som när det varit ett världskrig.

Vi behöver en så bred samling över blockgränserna att åtminstone de två starkaste partierna ingår i regeringen. Om realiteten kan detta förmodligen endast vinnas genom att en fyrpartiregering bildas genom en frivillig överenskommelse mellan de politiska partierna.

Det är inte någon djärv gissning att redan nu en stor del av det svenska folkets önskan om en nationell samling för att kunna föra en "stark" politik – är mera upplyst än de politiker och fackliga ledare som kämpar för sina revir och förväxlar gruppintressen med gemensamma mål. En ny svensk politik skulle därför inte bara kunna leda till en bättre politik och starkare framtidstro. Den skulle därigenom också kunna bidra till att återställa politikernas skamfilade trovärdighet och effektivt motverka det mångomskrivna "politikerföraktet". Men den förutsätter större krismedvetande och vidsyn, samarbetsvilja och kurage hos våra valda representanter och styresmän än dess tidigare varit på mycket länge.